

Tartu Ülikool

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Haridusteaduste instituut

Eripedagoogika õppekava

Karoliina Kägo

ILMATEADET VÄLJENDAVATE AJALIITLAUSETE MÕISTMINE LIHTSUSTATUD
ÕPPETASEME VII JA IX KLASSI ÕPILASTEL

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Kaja Plado

Läbiv pealkiri: Ilmaga seotud ajaliitlausete mõistmine

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Kaja Plado (MA)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees: Kaja Plado (MA)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2015

Resümee

Ilmateadet väljendavate ajaliitlausete mõistmine lihtsustatud õppetaseme VII ja IX klassi õpilastel.

Ilmal on inimeste igapäeva elus oluline roll – vastavalt ilmale valitakse riided, planeeritakse tegevusi ning ilm on hea vestlusteema. Vajalikku teavet ilma kohta annavad ilmateated, mille põhjal on võimalik oma tegevust kavandada. Ilmateade on lühitekst, mida sageli antakse edasi ajasuhteid väljendavate liitlausete abil. Käesolevas töös uuriti kirjalikult esitatud ilmateate mõistmist ühe kooli 20 lihtsustatud õppetaseme VII ja IX klassi õpilastel. Ilmateadete mõistmise uurimiseks koostati katsematerjal - 12 ilmastikuolusid kirjeldavat liitlauset. Töö eesmärk oli välja selgitada, kuidas mõistavad õpilased liitlauses otseselt väljendavat infot, missugused ilmastikku kirjeldavad lausemallid ja väljendid on õpilastele kergemini või raskemini mõistetavad.

Tulemustest selgus, et nii VII kui ka IX klassi õpilastele oli ilma-teemaliste ajaliitlausete mõistmine suhteliselt raske. IX klassi õpilased mõistsid paremini lauses otseselt väljendatud infot, mis näitab, et IX klassi lõpuks on õpilastel tõenäoliselt parem lauseanalüüsi oskus ja töömälu. Nii VII kui ka IX klassi õpilaste jaoks osutusid raskesti mõistetavateks ilmastikku kirjeldavad väljendid *sajab hoovihma*, *sajab rahet* ja *puhub tuul ... m/s* ning kergemini mõistetavaks *kiilasjää ja äike*. VII ja IX klassi õpilaste tulemusi võrreldes on märgata, et IX klassi õpilastel on ajaliitlausete mõistmine parem, kuid see vahe on oodatust väiksem. On teada, et lausete mõistmisele avaldab mõju nii lausega väljendatu sisu (sh sõnade leksikaalne tähendus) kui ka lausekonstruktsioon (grammatiline tähendus). Käesolevas töös kasutatud metoodika alusel ei saa kindlalt väita, kumb neist on olulisem tegur. Negatiivset mõju võib tulemustele avaldada ka vähene huvi ilmateate vastu ja madal motivatsioon katse edukaks sooritamiseks.

Märksõnad: liitlause mõistmine, ajaseoste mõistmine, ilmateade, kerge intellektipuue.

Summary

The comprehension of complex sentences in weather reports among VII and IX grade simplified curriculum students.

Weather plays an important role in our everyday life. We usually plan our daily activities based on weather forecasts and weather itself is a good conversation subject. Weather report is a short text, which is often based on complex sentence expressing time relations. The thesis at hand studies the comprehension of weather reports among 20 VII and IX grade simplified curriculum students in one school. Weather report is a short text, which is often based on complex sentence expressing time relations. Test material of 12 complex sentences describing weather conditions was constructed for this purpose. The goal of the thesis was to identify how the students comprehend direct info in a complex sentence, which weather descriptive sentence schemas were more or less difficult to comprehend and which weather descriptive expressions were more or less difficult to comprehend.

The results showed that both VII and IX grade students had difficulties to comprehend weather reports, which were based on complex sentence expressing time relations. IX grade students comprehended the direct info given in a sentence better, which indicates that in the end of IX grade students probably have better sentence analysis skills and working memory. For both VII and IX grade students, the weather descriptive linguistic forms for *showers*, *hailing* and *wind blowing at ... m/s* turned out to be difficult to comprehend, *thunderstorm* and *glaze ice* turned out to be less difficult to comprehend. The improvement of complex sentences expressing time relations comprehension is noticeable by grade but it is smaller than expected. As understanding of sentence is affected both by the content and structure of the sentence, author cannot favour the importance of one over the another by the basis of this study. Other influential factors in understanding the sentences can also be the lack of interest in the weather forecast and low motivation to successfully correspond to the survey.

Keywords: comprehension of a complex sentence, comprehension of time relations, weather report, mild learning disability.

Sisukord

Resümee	2
Summary	3
Sisukord.....	4
Ilmateade ajaliitlausena ja selle mõistmine	5
<i>Ajaseoste väljendamine liitlausega</i>	6
<i>Liitlausete mõistmine</i>	8
<i>Liitlausete õpetamine lihtsustatud riikliku õppekava lihtsustatud õppes</i>	10
Metoodika.....	11
<i>Valim</i>	11
<i>Mõõtevahendid</i>	11
<i>Protseduur</i>	13
Arutelu.....	25
Kasutatud kirjandus	30
Lisa 1	
Lisa 2	

Ilmateade ajaliitlausena ja selle mõistmine

Ilmal on inimeste igapäeva elus oluline roll – vastavalt ilmale võetakse vastu mitmesuguseid otsuseid: valitakse riided, planeeritakse tegevusi. Ilm on hea vestlusteema. Ühendkuningriigis Bristoni linnas viidi 2000 elaniku seas läbi uurimus, selgitamaks välja, kui palju nad räägivad ilmast. Tulemused näitasid, et keskmiselt teevad bristonlased viis korda päevas juttu ilmast. Nii kulutavad nad aastas kokku 49 tundi ilmast rääkimiseks, mis teeb keskmiselt kuus kuud elu jooksul. (McDermott, 2010) Ilm on neutraalne vestlusteema. H. Pajupuu (2001) kujutab inimeste *mina* kahe kihilisena: sotsiaalse mina ja isikliku minana. Suurt distantsi hoidvates kultuurides (nt *Jaapan*) on inimese sotsiaalse mina kiht suhtlemiselt õhuke ning inimese isiklik mina seetõttu vähe kaitstud. Niisugustes kultuurides jagavad inimesed enda kohta käivat teavet teistele vähe. Räägitakse pigem üldistel teemadel, nt *ilmast*, *spordist*. Kultuurides, kus inimeste sotsiaalse mina kiht on lai (nt *Ameerika*), lähenevad inimesed üksteisele kergemini, tunduvad avatumad. Eestlaste sotsiaalse mina kiht on keskmise laiusega ja neile meeldib pigem rääkida üldistel teemadel (sh ilmast) ja mitte nii palju endast. Sama tulemuseni jõuti projekti „Harilik eestlane“ raames, milles leiti, et ilmast rääkimine on eestlaste meelis-vestlusteemaks. (www.harilikeestlane.ee, 17.11.2014) Ilma teeb heaks vestlusteemaks asjaolu, et see puudutab ühtviisi kõiki inimesi olenemata sellest, kas nad on rikkad või vaesed, vanad või noored. Ilm on midagi, mis on kõigil inimestel ühine. (www.psychologytoday.com, 17.11.2014)

Kuus kuud elu jooksul ilmast rääkida on pikk aeg, mis näitab ilma-teema olulisust. Eestlased, kelle sotsiaalse mina kihi on keskmise laiusega, räägivad samuti võrdlemisi palju ilmast ning seega võib pidada teemat aktuaalseks. Ilm muutuva nähtusena on erinevalt tajutav ning mõistetav. See asjaolu tekitab autoris huvi, kuidas mõistavad ilma kirjeldavaid lauseid kerge intellektipuudega lapsed. Eestis kasvades on nad suure tõenäosusega kokku puutunud ilmateemaliste vestlustega, aga varem pole uuritud, kuivõrd hästi mõistavad need lapsed ilma kirjeldavaid lauseid.

Vajalikku teavet ilma kohta annavad ilmateated: millist ilma on oodata ja kuidas ilmastikunähtused aja jooksul muutuvad. Seega on ilmateate põhjal võimalik oma tegevust kavandada. K. Karlep (1999) märgib, et situatsioonile vastav inimtegevus on seesmiselt organiseeritud ja eeldab toimingute programmeerimist, reguleerimist ja kontrolli. Loomulikult osaleb niisuguste toimingute kujundamisel ja kasutamisel kõne. Kõik intellektipuudega lapsi uurinud psühholoogid ja pedagoogid viitavad nende kõne puudulikule mõistmisele. See annab

põhjust järeldada, et nendel lastel esineb raskusi ka verbaalselt esitatud ilmateadete mõistmisel.

Ilmateade annab edasi ilmastiku olude muutumist ajas. Paljud uurimused (Plado 1996, Põldvee 1990) on näidanud, et intellektipuudega lastel on tihti raskendatud ajaliste seoste mõistmine. Töödest, milles on uuritud liitlausete mõistmist kerge intellektipuudega lastel (Kirt 1981, Uibu 2000), selgub, et liitlausete mõistmisega on neil lastel probleeme. Seega võib eeldada, et kerge intellektipuudega laste jaoks on raskendatud ilmateadet väljendavate ajaliitlausete mõistmine.

Käesoleva töö eesmärk on välja selgitada ajaliitlausega väljendatud ilmateadete mõistmist põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava lihtsustatud õppes VII ja IX klassi õpilastel. Uurimiseks valiti VII ja IX klassi õpilased, et fikseerida kahe viimase põhikooli astme õpilaste seis ilmateadet väljendavate ajaliitlausete mõistmisel. Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava lihtsustatud õppe tase kehtestab põhihariduse standardi kerge intellektipuudega õpilastele, kes nõustamiskomisjoni soovitusel ja vanema nõusolekul õpivad lihtsustatud õppes. (Põhikooli ja gümnaasiumi ..., 2010) Antud uurimustöös käsitletakse lihtsustatud õppekava lihtsustatud õppes eesti keelt õppivate kerge intellektipuudega õpilaste oskusi.

Ajaseoste väljendamine liitlausega

Traditsiooniliselt defineeritakse liitlauset selle formaalsete tunnuste alusel, millele lisatakse osalausete omavahelise seotuse tüüp. Liitlauseks nimetatakse lauset, mis sisaldab mitut osalauset. Osalause on lause moodustaja, millel on omakorda lause kuju. Osalaused on omavahel kas rinnastus- või alistusseoses. Rinnastatud osalausega liitlause on rindlause, nt *Taevas läks tumedaks* (I osalause) ja *peagi hakkas sadama* (II osalause). Kui üks osalause (kõrvallause) alistub teisele, on tegu põimlausega. (Mägi, 2006)

Teine aspekt liitlause käsitluses on kirjavahemärkide kasutamine. Tavaliselt eraldatakse rindlause osalaused üksteisest komaga. Osalausete eraldamiseks kasutatakse ka rinnastavaid sidesõnu (nt *ja*, *ning*, *ega*), koolonit, mõttekriipsu ja semikoolonit. Põimlausest seob kõrvallauset pealausega alistav sidend (nt *et*, *kuna*, *sest*), mis kuulub kõrvallause koosseisu ja paikneb selle alguses. Kõrvallause(d) eraldatakse eelnevast ja järgnevast lauseosast alati komaga. Osalausete seose järgi võib välja tuua ka liitsed liitlause, kus esinevad mõlemad eespool mainitud seosed. (Erelt, M, Erelt, T & Ross, 2007)

Vahel on aga raske otsustada, kas lause kuulub liit- või lihtlausete hulka, kuna liitlause on lihtlause ja teksti vahele jääv üksus. Osad liitlauseid on oma tunnuste poolest suhteliselt lähedal tekstile, teised liitlauseid on jällegi sarnased lihtlausetega. Kõige suuremat segadust tekitavad korduvad öeldised laused. Taoline keerukas määratlus raskendab liitlause formaalset analüüsi. (Plado, 1996)

P. Soodla (2004) arvates on formaalne lausete liigitamine tavakoolis võimalik ja sobilik. Tavakooli lapsed on lause moodustamise praktilised oskused koolimineku ajaks juba omandanud ja neile ei valmista erilist raskust liitlausete abil suhelda ning koolis tuleb olemasolevaid oskusi vaid teadvustada. Kui lapsel on intellektipuue, siis kõne peamiseks nõrgaks kohaks loetakse semantikapuuet. Järelikult on neile lastele vajalik, et lauseõpetuses ei lähtutaks ainult formaalsest analüüsist, vaid õpetamisel on oluline eelkõige tähenduslik aspekt. Lause tähenduslik aspekt hõlmab endas suhteid, mida lausega väljendatakse. Üheks võimaluseks liitlauseid formaal-semantiliselt viisil rühmitada, on kasutada võõrkeelte õpetamisel kasutatavat lausete jaotust. Nii saab N. Formanovskaja (2007) järgi liitlauseid rühmitada reaalses tegelikkuses esineva seoste alusel järgnevalt:

- 1) ajaseoseid väljendavad ajalauseid;
- 2) eesmärgisuhteid väljendavad eesmärgilauseid;
- 3) ruumisuhteid väljendavad kohalauseid;
- 4) tingimussuhteid väljendavad tingimuslauseid;
- 5) põhjuse-tagajärje suhteid väljendavad põhjuslauseid jne.

Ajalauseks nimetatakse määruslauset, mis väljendab pealausega märgitud tegevuse aega, kestust, ajalist algust ja lõppu või selgitab pealause ajamäärsõna sisu. (Erelt, M, Erelt, T & Ross, 2007) Ühe suhtegrupi sees jaotatakse laused omakorda alarühmadesse lausestruktuuri alusel, kuna ühte ja sama seost saab väljendada mitme erineva lausestruktuuriga. Osalausete järjekord ja sidendid on komponendid, mis määravad lausemalli ning võimaldavad koostada igale lausetüübile iseloomulikke skeeme. (Plado, 1996) Kuna kerge intellektipuudega lastel on 12–15-aastaselt juhtivaks veel kaemuslik-kujundiline mõtlemine (Strebeleva, 2010), siis on igati otstarbekas kasutada skemaatilist näitlikkust. Skeem võimaldab üldistada kogu nähtuste gruppi, on abivahendiks nii formaalsel kui ka semantiliselt analüüsil ning ka vastavate lausete moodustamisel. Samale skeemile vastavad liitlauseid väljendavad põhimõtteliselt üht ja sama grammatilist tähendust. (Karlep, 2003)

Formanovskaja (2007) töödele toetudes saab eesti keeles välja tuua mitmeid võimalusi ajaseoste märkimiseks:

- 1) Siis, kui _____ , _____.
- 2) _____ siis, kui _____.
- 3) Pärast seda, kui _____ , _____.
- 4) Enne seda, kui _____ , _____.
- 5) Seni, kuni _____ , _____.
- 6) _____ seni, kuni _____.
- 7) Vaevalt _____ , kuni _____ . jne

Ajasuhteid väljendavate liitlausete puhul on olulisel kohal sidesõnad. Sidesõnade abil saab väljendada ajalist kokkusattumist, nt sidesõnad *kuni, kui, sel ajal, ja, ning*. Sidesõnad *enne seda, kui; pärast seda, kui; vaevalt, kui* annavad edasi tegevuste eriaegsust. (Põldvee, 1990)

Ajaseoseid väljendavate liitlausete puhul tuleb arvesse veel üks oluline moment - osalausete omavahelise seotuse sümmeetria. Seost loetakse sümmeetriliseks, kui osalausete järjestus on vaba, st osalausete järjekorra muutmisega lause mõte ei muutu. Ebasümmeetrilise seose korral muudab osalausete järjestuse äravahetamine oluliselt lause mõtet või muudab lause ebaloogiliseks. (Plado, 1982)

Liitlausete mõistmine

Liitlausete mõistmine on oluline, kuna igapäevases kõnelises suhtlemises puutuvad inimesed nendega tihti kokku. Karlep (1999) rõhutab, et lausetähenduse mõistmine tuttava sõnavara ning operatiivmälule vastava lausepikkuse korral sõltub tajuja teadmistest, väljendatavast suhtest ning lausekonstruktsiooni keerukusest ja sagedusest. G. Milleri kohaselt on operatiivmälu mahuks 7 ± 2 infoühikut. (Coon & Mitter, 2010) Lause analüüsil võetakse infoühikuks harilikult sõna. Mitteeakohase arengu korral on operatiivmälu maht piiratum (Gaddes & Edgell, 1994) ja järelikut suudavad lapsed sellisel juhul opereerida lühemate lausetega.

Lause mõistmine intellektipuudega lastel võib olla suhteliselt hea, kui nad tunnevad lausega väljendatavat situatsiooni. (Plado, 1996) E-M. Kirti (1981) tööst, milles uuriti IV-VIII klassi kerge intellektipuudega lastel põhjust, tagajärge ja eesmärki väljendavate lausete

mõistmist, selgus, et olmesituatsioone kajastavaid lauseid mõisteti neli kuni viis korda edukamalt kui loodusõpetuse materjali. See kinnitab seisukohta, et lapse teadmised lausega väljendatava mõistmisel mängivad olulist rolli.

Nagu eelpool öeldud, saab Formanovskaja järgi liitlauseid rühmitada nende semantilise sisu järgi aja-, põhjus-, eesmärgi-, koha-, otstarbe-, võrdlus-, tingimus-, tagajärjelauseteks jne. L. Jaago (1979, viidatud Karlep, 1999 j) uuris liitlause mõistmist abikooli IV-VIII klasside õpilastel. Lastele anti ülesanne lugeda lause ja vastata lause kohta esitatud küsimustele. Selgus, et enam eksitakse aja-, põhjus- ja eesmärgisuhete mõistmisel. Seejuures vead, mida õpilased liitlause põhjal esitatud küsimustele vastates tegid, jagunesid sisulisteks ja vormilisteks: vastati isikliku kogemuse alusel (esitatud lauset ei arvestatud), anti agrammatiline vastus või ei osatud lause põhjal järeldusi teha. Ka Plado (1996) läbiviidud uurimusest põhikooli õpiraskustega õpilaste seas liitlause mõistmise kohta selgub, et liitlausega väljendatav suhe mõjutab tugevalt lause mõistmist. Kõige lihtsamaks osutusid laused, millega anti edasi ruumisuheteid erinevate objektide ja nähtuste vahel. Tunduvalt raskemaks osutusid laused, milles väljendati põhjus- või ajasuheteid. Plado (1982) järgi ei saa samas absoluutselt väita, et kõik aja- või põhjuslaused on ühtmoodi raskesti mõistetavad. Ühe suhtegrupi siseselt hakkavad mõju avaldama kasutatud lausestruktuurid ja sidendid. Ajalausestest on raskesti mõistetavad need laused, milles kirjeldatakse sündmuste kiiret vaheldumist, või laused, milles ei ühti keeleline väljendus ja sündmuste toimumise tegelik järjekord. Kirti (1981) järgi peavad õpilased sageli esimeseks põhjuseks seda, mida on nimetatud lause algul (esimese osalausega). Samas õpilased tajuvad paremini lause lõpus kirjeldatut, see jääb paremini meelde. (Karlep, 2003) Laasi (1981, viidatud Plado 1996 j) järgi on lause mõte paremini arusaadav, kui kasutada keerulisemate seoste (nt aja- ja põhjusseose) väljendamiseks liitlauseid. Sel juhul toetab liitlause konstruktsioon lause mõistmist. E. Pajula (1980, viidatud Plado, 1996 j) uuris ajasuheteid väljendavate liitlausete mõistmist abikooli III-VIII klassi õpilastel. Ilmnes, et ligi pooltel juhtudel ei mõistnud õpilased õigesti sündmuste järjekorda või samaaegsust. Pajula (1980, viidatud Karlep 1999 j) kohaselt saab ajaseoseid väljendavad lausemallid jaotada hästi mõistetavateks (*Sel ajal, kui ... , ... ; ... ei ... , kuni ... ; ... ja ... ; Iga kord, kui ... , ...*), keskmise raskusastmega (*Seni, kuni ... , ... ; Siis, kui ... , ... ; Sellest ajast alates, kui ... , ...*) ja raskesti mõistetavateks lausemallideks (*Vaevalt, kui ... , ... ; ... ei jõudnud ... , kui ... ; Enne seda, kui ... , ... ; Pärast seda, kui ... , ...*). Plado (1996) uurimusest selgus, et lausetest arusaamine paraneb, kui laps saab ise lauset lugeda, soovitatavalt häälega.

Liitlausete õpetamine lihtsustatud riikliku õppekava lihtsustatud õppes

Lihtsustatud riikliku õppekava lihtsustatud õppes eesti keele õppijatele soovitatakse korraldada lauseõpetust lausemallide kaupa, arvestades väljendatava suhte jõukohasust ning ütlusetaju ja –loome psühholingvistilisi seaduspärasusi. Lihtsustatud õppe eesti keele ainekavas soovitatakse arvestada eelkõige lausete tähenduslikku aspekti. (Põhikooli lihtsustatud riiklik..., 2010)

Lausemallide järjestamisel lihtsustatud õppe eesti keele ainekavas on arvestatud lausete järgmisi tunnuseid:

1. lausetes väljendatavate suhete keerukus, st loogiliste suhete raskusaste sõltuvalt õpilase kognitiivse arengu iseärasustest;
2. lausete formaalsed tunnused: pikkus ja tüübid (www.hm.ee, 01.04.2015)

Nimetatud lausete struktuur-semantiline jaotus arvestab nii lausete tähenduslikku kui ka vormilist külge. Lihtsustatud õppes on lausete selline käsitlemine põhjendatav lastel esinevate raskustega loogiliste suhete mõistmisel ja operatiivmälu piiratud mahuga. (Soodla, 2004)

Lihtsustatud õppekava eesti keele ainekavas järjestatakse süntaksiõpetuses lausetüüpide käsitlemine järgnevalt. I-III klassis tegeletakse kuni viiesõnaliste lihtlausete mõistmise, koostamise ja kasutamisega. III klassis tehakse algust sihitisosalausega põimlause õpetamisel. IV-V klassis õpitakse moodustama kuni kuuesõnalist lihtlauset. Käsitletavat lausetüüpi on järgmised: koondlause (korduvad alused ja öeldised), liitlause – äratundmine ja moodustamine lihtlausetest (sidendid *ja, ning, aga, kuid, või*), põimlause – sihitis-, aja- ja täiendlause. Teises kooliastmes kasvab liht-, koond- ja liitlausetes väljendatavate suhete hulk ja nende kognitiivne keerukus. VI klassis käsitletakse korduvate laienditega koondlauset ning eesmärgi, põhjuse, tingimuste ja atributiivsete tunnuste väljendamist. VII klassis lisanduvad liitlausetes väljendatavate suhete hulka ajasuhted (sidendid *ja; ning; kui, siis; enne seda, kui; pärast seda, kui*), objektisuhted (sidendid *et, kuidas, mis, kes*), põhjussuhted (sidendid *ja, ning sellepärast, sest*) ja vastandamine-eraldamine (sidendid *aga, ent, kuid, või*). Liitlause õpetamise kõige mahukam osa lihtsustatud õppetasel jääbki VII klassi. VIII ja IX klassis suhete hulk ei täiene, kui eeldatakse ühe ja sama suhte väljendamist eri lausemallidega. (Põhikooli lihtsustatud riiklik ..., 2010)

Kerge intellektipuudega õpilased on Eestis kasvades tõenäoliselt kokkupuutunud ilma-teemaliste vestlustega, kuid puuduvad andmed, kuivõrd hästi nad mõistavad ilma kirjeldavaid lauseid. Ilmateade on lühitekst, mida sageli antakse edasi ajaseoseid väljendavate

liitlausetena. Kirjanduse põhjal võib eeldada, et kerge intellektipuudega õpilastel on raskusi nii liitlausete kui ka ajaseoste mõistmisel. Kuna ilm on eestlaste meelisteema ja puuduvad andmed, kuidas mõistavad ilmateateid kerge intellektipuudega õpilased, peab autor oluliseks seda teemat uurida.

Metoodika

Töö eesmärk on välja selgitada ajaliitlausega väljendatud ilmateadete mõistmist põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava lihtsustatud õppe VII ja IX klassi õpilastel. Eesmärgist lähtudes püüti leida vastuseid järgmistele küsimustele:

1. Kuidas õpilased lauses otseselt väljendavat infot mõistavad, mida peavad sellest oluliseks?
2. Missugused ilmastikku kirjeldavad lausemallid on õpilastele kergemini või raskemini mõistetavad?
3. Missugused ilmastikku kirjeldavad väljendid on kergemini või raskemini mõistetavad?

Valim

Katseisikuteks olid ühe kooli VII ja IX klassi õpilased, kes õppisid põhikooli lihtsustatud riiklikul õppekava lihtsustatud õppetasemel. Õpilased valiti VII ja IX klassist, et fikseerida põhikooli kahe viimase astme õpilaste oskused ilmateadet väljendavate ajaliitlausete mõistmisel. Kokku osales uurimuses 20 õpilast, kummastki klassist 10 õpilast.

Mõõtevahendid

Selgitamaks välja liitlausega väljendatud ilmateate mõistmist lihtsustatud riiklikul õppekava lihtsustatud õppetasemel õppivatel VII ja IX klassi õpilastel viidi läbi kvantitatiivne uuring.

Leidmaks kõige sagedamini kasutatavaid keelendeid, mida ilmateadetes ilmastikuolude kirjeldamisel esineb, analüüsiti ajalehest „Pärnu Postimees“ avaldatud ilmateateid. Ajavahemikus veebruar 2012 kuni jaanuar 2013 valiti juhuslikult igast kuust viis ajalehte, milles ilmunud ilmateated võeti analüüsimiseks. Seega kokku analüüsiti 60 ilmateadet. Selle põhjal selgusid enim mainitud ilmastikunähtusi kirjeldavad väljendid, mis on välja toodud tabelis 1.

Tabel 1. *Enim kasutatud ilmastikunähtusi kirjeldavad keelendid ajalehe „Pärnu Postimees“ ilmateadetes ajavahemikus veebruar 2012 kuni jaanuar 2013.*

Ilmastikku kirjeldavad väljendid	Esinemissagedus kordades
Puhub tuul ... m/s	54
Sjabab hoovihma	16
Miinus/plusskraadid	15
Vahelduva pilvisusega ilm	12
Muutliku pilvisusega ilm	12
Sjabab lõrtsi	8
Sjabuta ilm	7
Äike	7
Pilves ilm	6
Tuiskab	6
Sjabab rahet	6
Kiilasjää	5

Tabelis 1 nimetatud väljendeid kasutades konstrueeriti ajaseoseid väljendavad liitlausead, kuna need oma sisult annavad edasi ilmaolude muutust asjas. Katsematerjalis kasutatavate liitlausete koostamisel võeti aluseks Formanovskaja esitatud võimalused ajaseoste märkimiseks.

1. Pärast seda, kui _____ , _____.
2. Enne seda, kui _____ , _____.
3. Siis, kui _____ , _____.
4. Seni, kuni _____ , _____ . (Plado 1996)

Nimetatud struktuuridest kaks olid sümmeetrilised ja kaks ebasümmeetrilised. Esimene skeem märgib tegevusi või sündmusi nende tegelikus järjekorras: lauses esimesena mainitu toimub ka tegelikult varem. Teine skeem toob esmalt välja teisena toimunud sündmuse ning seejärel sellele eelnenud. Kolmas skeem märgib pigem samaaegselt toimuvaid või üksteisele ajaliselt järgnevaid tegevusi. Neljas skeem märgib samaaegselt toimuvaid tegevusi. (Plado, 1982)

Ajasuhteid väljendavate liitlausete mõistmist uurides esitas läbiviija kolm kuni neli küsimust iga liitlause kohta. Neist kaks kuni kolm küsimust on esitatud uurimaks, kas

liitlauses otseselt väljendatud info on õpilastele mõistetav – kas nad mõistavad, mis sündmustest on lauses juttu ja millises ajalises järgnevuses need toimuvad. Iga liitlause kohta on esitati ka küsimus, mis puudutab ühet tabelis 1 toodud ilmastikku kirjeldavat väljendit. Iga tabelis 1 välja toodud väljendi kohta on esitatud üks küsimus, mis puudutab antud nähtuse üht tähtsat tunnust. Need tunnused on määratud tuginedes ilmastikunähtuste kirjeldustele veebiõpikus "Looduskeskkonna riskid" ning kirjeldustele Eesti Meteoroloogia ja Hüdroloogia Instituudi veebilehel. (www.sisekaitse.ee, 17.11.2014) Lisas 1 on välja toodud ilmastikku kirjeldavad väljendid, nende oluline tunnus ja selle põhjal katsematerjali koostatud küsimus. 12 küsimusest üheksa olid kas-küsimused ja kolm mida-küsimused. Kas-küsimuste puhul saab õpilane valida küsimuses esitatud kahe võimaluse vahel, mida-küsimuse puhul küsimus vastusevariante ette ei anna, vastaja peab vastaja ise vastuseni jõudma. Katsematerjalis kasutatud laused ja küsimused on välja toodud lisas 2.

Protseduur

Uuring toimus ühel päeval ja iga katseisikut küsitleti eraldi. Uuring viidi läbi ruumis, kus olid korraga uuringu läbiviija ja katseisik. Iga katseisikut instrueeriti järgnevalt: „Sa saad järgnevalt paberilehtedel üks-haaval 12 lauset. Sinu ülesandeks on lause valju häälega ette lugeda. Mina esitan lause kohta küsimusi ja sina vasta nii täpselt kui võimalik. Vajadusel võin küsimust korrata, kui sa seda soovid.“

Kõik laused olid kirjutatud eraldi sedelitele. Katseisikule anti ühe kaupa eraldi paberilehtedel olevad liitlaused häälega lugemiseks. Sellise töövormi tingis varastematest uuringutest teadaolev asjaolu, et häälega lugemine toetab lause sisu mõistmist. Lisaks sellele saab katse läbiviija parandada lugemisvigu ja vältida lugemisvigadest tulenevaid võimalikke eksimusi. Suuliselt antud vastuseid peetakse objektiivseteks, sest vastust võivad moonutada ka kirjutamisel tehtavad vead. Kõik katseisikud said laused ühes ja samas järjekorras. Uuringu läbiviija esitas loetud lause kohta küsimusi ja märkis katseisiku vastused protokollis. Kõigile katseisikutele esitati samad küsimused. Katsematerjalis oli lauseid kokku 12, millest iga lausemalliga (*Siis, kui ... , ... ; Enne seda, kui ... , ... ; Pärast seda, kui ... , ... ; Seni, kuni ... , ...*) oli konstrueeritud kolm ajaseosega liitlauset. Iga lausemalli analüüsiti eraldi.

Tulemused

Töö eesmärk on välja selgitada ajaliitlausega väljendatud ilmateadete mõistmist põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava lihtsustatud õppe VII ja IX klassi õpilastel. Tulemused on analüüsitud lausestruktuuride kaupa ja need on esitatud tabelite ja joonistena. Nendest näeme, et ilmastiku nähtusi kirjeldavad ajaliitlausead on katsealustele õpilastele suhteliselt raskesti mõistetavad.

Õpilaste vastused küsimusele *Millest on lauses juttu?* jaotati nelja rühma: üldistused, üks sündmus lausest välja toodud, kaks sündmust lausest välja toodud ja vale/sobimatu vastus. Iga lausemalli juures on ära toodud, kuidas õpilaste vastused esitatud küsimustele jaotusid. Tabelis 2 on esitatud andmed õpilaste kohta, kes vastuseks küsimustele nimetasid lauses kirjeldatud sündmustest välja ühe. VII klassi õpilased tõid kokku 62 korral (120 võimalikust) välja ühe lauses kirjeldatud sündmuse, milleks 69,4 % oli lauses esimesena mainitud sündmus. IX klassi õpilased tõid kokku 31 korral (120 võimalikust) välja ühe lauses nimetatud sündmuse ja 67,6 % oli välja toodud sündmus lauses esimesena mainitu.

Tabel 2. *Vastuste jaotuvus lausest ühe kirjeldatud sündmuse välja toomisel.*

	Vastuses nimetatakse üks sündmus		Mainitud sündmus oli lauses kirjeldatud esimesena	
	VII klass	IX klass	VII klass	IX klass
Siis, kui ... , ...	14	8	10	7
Enne seda, kui ... , ...	14	6	10	2
Pärast seda, kui ... , ...	19	13	12	9
Seni, kuni ... , ...	15	10	11	7
KOKKU	62	31	43	25
%			69,4%	67,6%

Analüüsis on diagrammides välja toodud aja seoste mõistmine kummaski klassis. Aritmeetilist keskmist kasutati, et arvutada õpilaste antud vastustest keskmine tulemus kõigi lausemallide puhul. Keskmisi näitajaid kasutati VII ja IX klassi õpilaste tulemuste võrdlemiseks, sest protsendid pole nii väikeste rühmade puhul võrreldavad.

Lausemalliga *Siis, kui ... , ...* edastatud infost nimetasid VII klassi õpilased kõige enam üht lauses kirjeldatud ilmastikunähtust, enamasti oli see lauses esimesena mainitu (vt tabel 2). IX klassi õpilaste vastused olid täpsemad, nad märkisid mõlemat sündmust. Sobimatuid vastuseid ei esinenud kummaski klassis. Andmed on kantud tabelisse 3 ja joonisele 1.

Joonisel 2 on kokkuvõtvalt esitatud õpilaste valede vastuste protsent küsimustele, mis eeldasid lauses esitatud ajaliste sündmuste mõistmist lausemalli *Siis, kui, ... , ...* puhul. 53,3% VII klassi õpilastest vastas valesti antud lausemalliga väljendatud sündmuste ajalist järgnevust puudutavatele küsimustele. IX klassi õpilastel oli sama näitaja 20%. VII klassi õpilastele ostutus raskeimaks mõista lause „*Siis, kui hakkas sadama hoovihma, puhus ka tugev tuul*“ sündmuste üheaegsust. Sama lause sündmuste ajaline mõistmine osutus IX klassi õpilastele aga kõige paremaks. IX klassi õpilastele oli raskeim lause „*Siis, kui päeval oli pilves ilm, sadas kohati lund*“. VII klassi õpilased mõistsid sündmuste ajalist järgnevust kõige paremini lauses „*Siis, kui õhtul puhus tugev tuul, tuiskas ka lund*“.

Tabel 3. Vastuste jaotuvus lausemalli *Siis, kui ... , ...* kohta esitatud küsimustele ja vastav õpilaste arv.

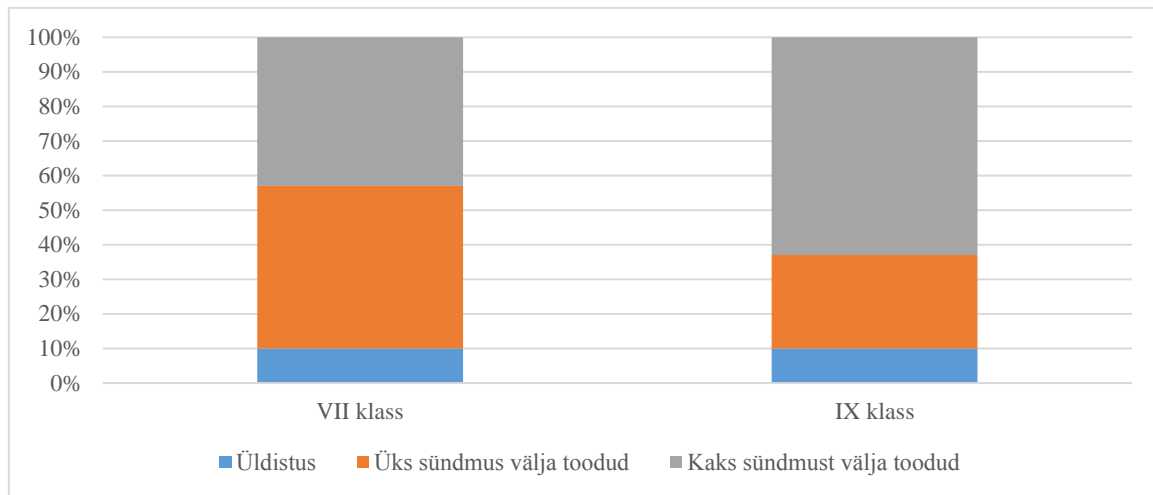
	Üldistus		Üks sündmus välja toodud		Kaks sündmust välja toodud	
	VII klass	IX klass	VII klass	IX klass	VII klass	IX klass
1. lause	1	-	7	5	2	5
2. lause	1	1	2	2	7	7
3. lause	1	2	5	1	4	7
KOKKU	3	3	14	8	13	19

Märkus

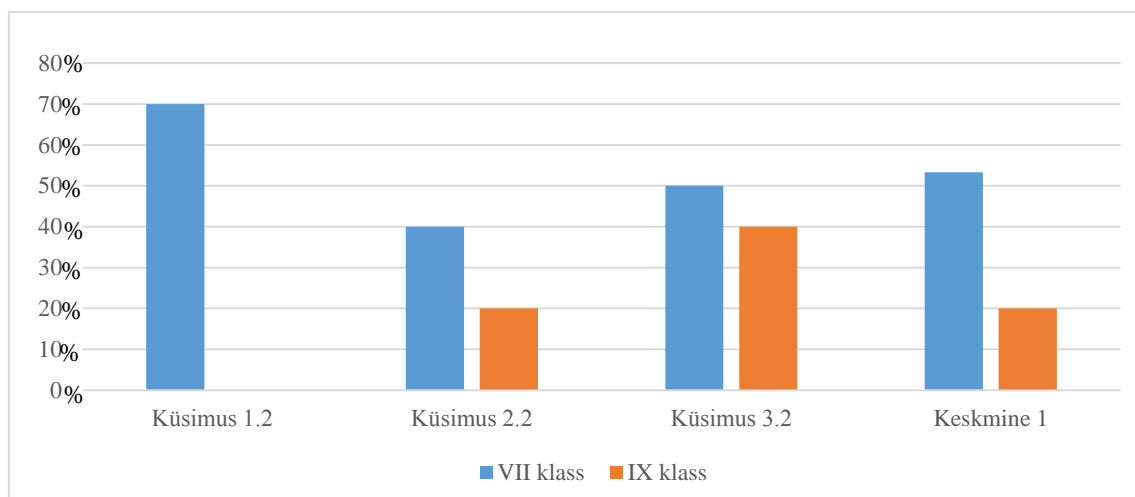
1. lause – *Siis, kui hakkas sadama hoovihma, puhus ka tugev tuul.*

2. lause – *Siis, kui õhtul puhus tugev tuul, tuiskas ka lund.*

3. lause – *Siis, kui päeval oli pilves ilm, sadas kohati lund.*

Joonis 1. VII ja IX klassi õpilaste vastuste täpsus lausemalli *Siis, kui ... , ...* puhul.

Joonis 2. VII ja IX klassi valede vastuste protsent lausemalli *Siis, kui ... , ...* sündmuste ajalise järgnevuse määramisel.

Märkus

Küsimus 1.2 Kas vihma sadas ja tuult puhus ühel ja samal ajal?

Küsimus 2.2 Kas tuult puhus ja lund tuiskas ühel ja samal ajal?

Küsimus 3.2 Kas pilves ilm ja lumesadu on ühel ja samal ajal?

Keskmine 1 - keskmine valede vastuste protsent sündmuste ajalisele järgnevuse määramisel.

Lausemalliga *Enne seda, kui ... , ...* edastatud infost tõid VII klassi õpilased kõige enam välja ühe lauses kirjeldatud ilmastikunähtuse, mis enamasti oli lauses esimesena mainitud nähtus (vt tabel 2). IX klassi õpilased vastasid enim võrdselt, kas üldistavalt või tõid kaks lauses kirjeldatud ilmastikunähtust välja. Andmed on kantud tabelisse 4 ja joonisele 3.

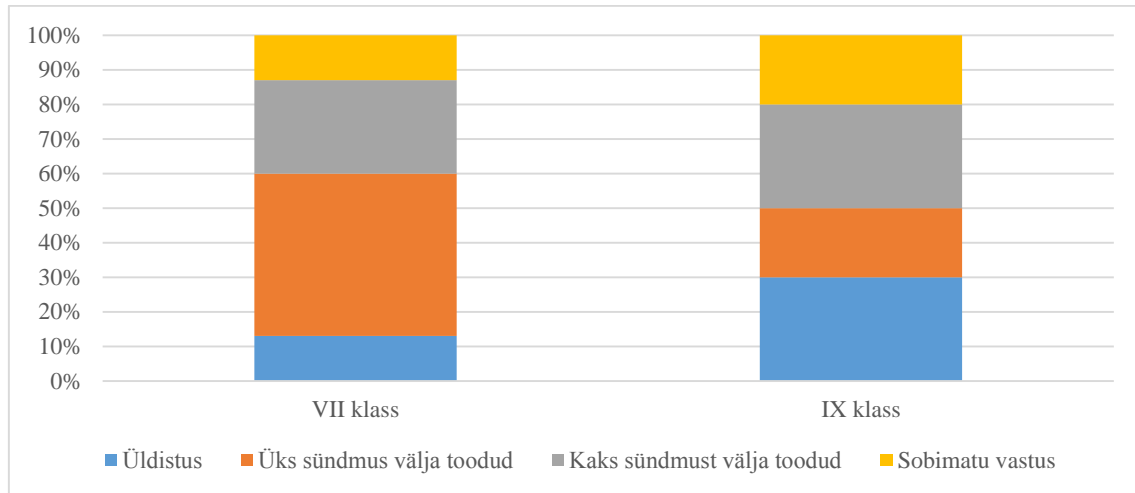
Joonis 4 kajastab kokkuvõtvalt õpilaste valede vastuste protsenti küsimustele, mis eeldasid lauses esitatud ajaliste sündmuste mõistmist lausemalli *Enne seda, kui ... , ...* puhul. VII klassi õpilased on suhteliselt hästi tajunud, et antud lausemalliga esitatud ilmastikunähtused ei toimu samaaegselt. Kolmes lauses sama- või eriaegsuse määramisel eksis vaid üks VII klassi õpilane. Samas määrares, kumb lauses kirjeldatud ilmastikunähtus toimus tegelikkuses enne, eksis 50% VII klassi õpilastest. Sündmuste ajalise järgnevuse mõistmine ostutus raskeimaks lause „*Enne seda, kui taevas selgeks läks, oli ilm muutliku pilvisusega*“. 20% IX klassi õpilastest eksis määrares, kas antud lauses kirjeldatud sündmused toimusid sama- või eriaegselt. 30% selle klassi õpilastest eksis määrares, kumb kirjeldatud sündmus toimus enne. IX klassi õpilastele osutus kõigi kolme liitlause sündmuste ajalise järgnevuse mõistmine ühtviisi raskeks.

Tabel 4. Vastuste jaotuvus lausemalli *Enne seda, kui ... , ...* kohta esitatud küsimustele ja vastav õpilaste arv.

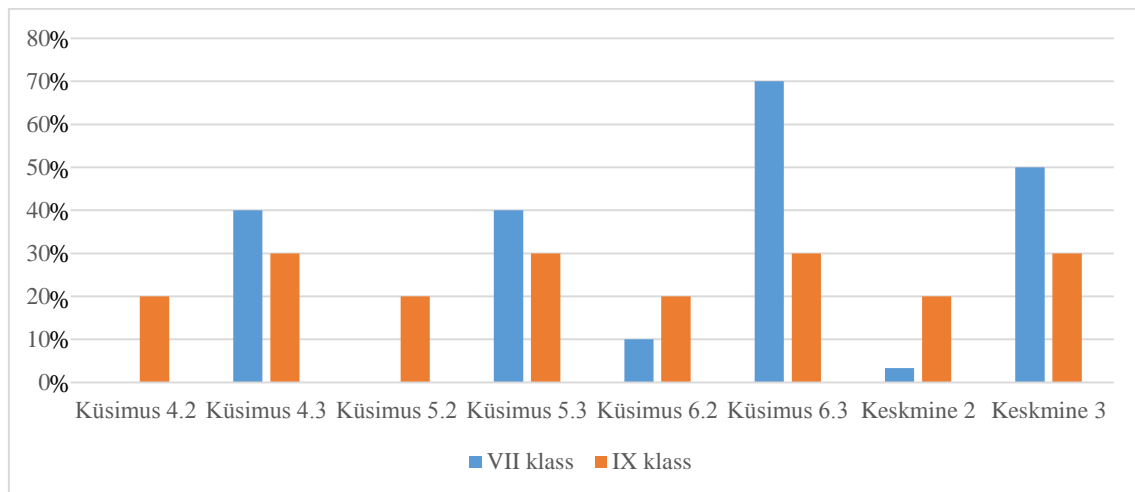
	Üldistus		Üks sündmus välja toodud		Kaks sündmust välja toodud		Sobimatu vastus	
	VII klass	IX klass	VII klass	IX klass	VII klass	IX klass	VII klass	IX klass
1. lause	2	4	5	3	2	1	1	2
2. lause	1	1	5	-	2	6	2	3
3. lause	1	4	4	3	4	2	1	1
KOKKU	4	9	14	6	8	9	4	6

Märkus

1. lause – Enne seda, kui taevas selgeks läks, oli vahelduva pilvisusega ilm.
2. lause – Enne seda, kui õue tulid soojakraadid, oli teedel kiilasjää.
3. lause – Enne seda, kui taevas selgeks läks, oli ilm muutliku pilvisusega.

Joonis 3. VII ja IX klassi õpilaste vastuste täpsus lausemalli *Enne seda, kui ... , ...* puhul.

Joonis 4. VII ja IX klassi õpilaste valede vastuste protsent lausemalli *Enne seda, kui ... , ...* sündmuste ajaliste järgnevuste mõistmisel.

Märkus

Küsimus 4.2 Kas selge taevast ja vahelduva pilvisusega ilm olid ühel ja samal ajal?

Küsimus 4.3 Kumb oli enne, kas taevast läks selgeks või vahelduva pilvisusega ilm?

Küsimus 5.2 Kas soojakraadid ja kiilasjää olid ühel ja samal ajal?

Küsimus 5.3 Kumb oli enne, kas soojakraadid või kiilasjää?

Küsimus 6.2 Kas selge taevast ja muutliku pilvisuse olid ühel ja samal ajal?

Küsimus 6.3 Kumb oli enne, kas taevast läks selgeks või oli ilm muutliku pilvisusega?

Keskmine 2 – keskmine valede vastuste % sama- või eriaegsuse määramisel.

Keskmine 3 – keskmine valede vastuste % ajalisele varem toimunud sündmuse määramisel.

Lausemalliga **Pärast seda, kui ... , ...** edastatud infost nimetasid nii VII kui ka IX klassi kõige enam üht lauses kirjeldatud ilmastikunähtust. Andmed on kantud tabelisse 5 ja joonisele 5. Mõlemas klassis oli enamasti välja toodud lauses esimesena mainitud sündmus. (vt tabel 2)

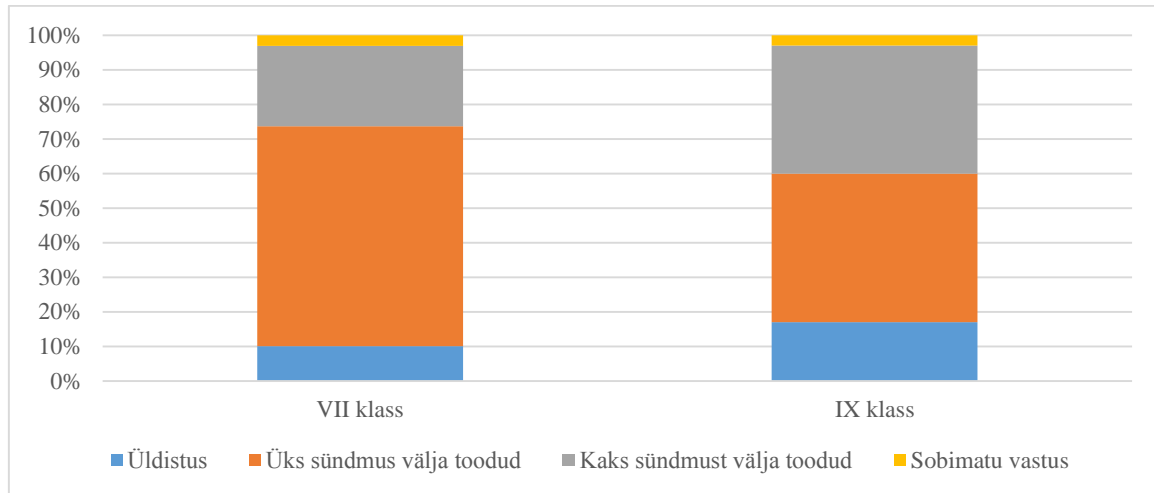
Joonis 6 kajastab kokkuvõtvalt õpilaste valede vastuste protsenti küsimustele, mis eeldasid lauses esitatud ajaliste sündmuste mõistmist lausemalli *Pärast seda, kui ... , ...* puhul. VII klassi õpilastest vastas 36,7% valesti küsimustele, milles oli vaja mõista, kas sündmused toimusid sama- või eriaegselt. 56,7% sama klassi õpilastest eksis ajaliselt varem toimunud ilmastikunähtuse määramisel. IX klassi õpilastest vastas 43,3% valesti küsimustele, milles oli vaja mõista, kas sündmused toimusid sama- või eriaegselt. 50% õpilastest eksis ajaliselt varem toimunud ilmastikunähtuse määramisel. Nii VII kui ka IX klassi õpilaste jaoks oli raskeim oli mõista sündmuste ajalist järgnevust lauses „Pärast seda, kui taevas pilve läks, puhkes äike“.

Tabel 5. Vastuste jaotuvus lausemalli *Pärast seda, kui ... , ...* kohta esitatud küsimustele ja vastav õpilaste arv.

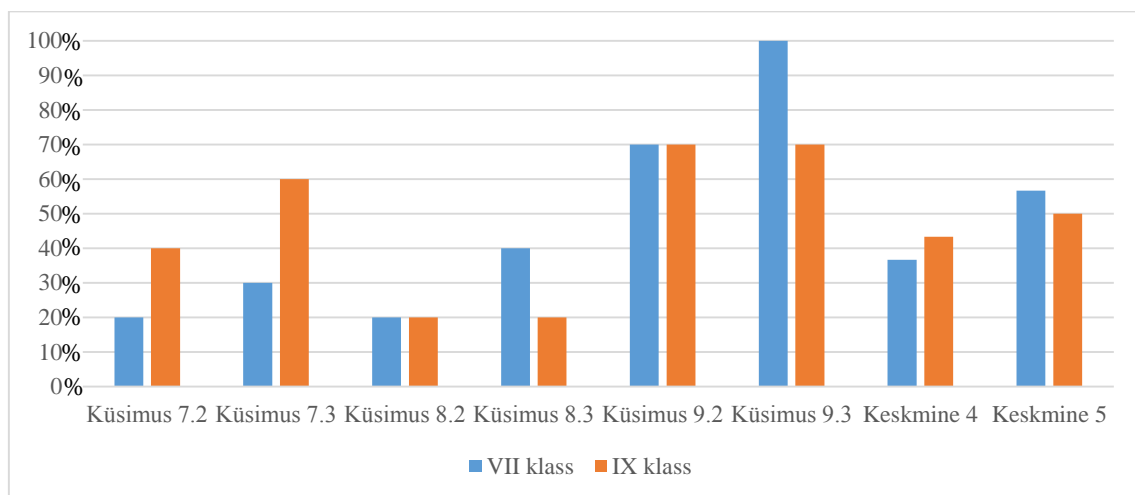
	Üldistus		Üks sündmus välja toodud		Kaks sündmust välja toodud		Sobimatu vastus	
	VII klass	IX klass	VII klass	IX klass	VII klass	IX klass	VII klass	IX klass
1. lause	1	3	7	1	2	6	-	-
2. lause	2	-	6	7	1	2	1	1
3. lause	-	2	6	5	4	3	-	-
KOKKU	3	5	19	13	7	11	1	1

Märkus

1. lause – Pärast seda, kui õhutemperatuur miinuskraadidesse läks, hakkas lund sadama.
2. lause – Pärast seda, kui sadas lörtsi, oli ilm sajuta.
3. lause – Pärast seda, kui taevas pilve läks, puhkes äike.

Joonis 5. VII ja IX klassi õpilaste vastuste protsentuaalne jagunemine küsimusele *Millest on lauses juttu?* lausemalli *Pärast seda, kui ... , ...* puhul.

Joonis 6. VII ja IX klassi õpilaste valede vastuste protsent lausemalli *Pärast seda, kui ... , ...* ajaliste sündmuste mõistmisel.

Märkus

Küsimus 7.2 Kas miinuskraadid ja lumesadu olid ühel ja samal ajal?

Küsimus 7.3 Kumb oli enne, kas miinuskraadid või lumesadu?

Küsimus 8.2 Kas lörts ja sajuta ilm olid ühel ja samal ajal?

Küsimus 8.3 Kumb oli enne, kas sadas lörtsi või oli ilm sajuta?

Küsimus 9.2 Kas pilvine taevas ja äike olid ühel ja samal ajal?

Küsimus 9.3 Kumb oli enne, kas läks taevas pilve või puhkes äike?

Keskmine 4 - keskmine valede vastuste protsent sama- või eriaegsuse määramisel.

Keskmine 5 - keskmine valede vastuste protsent ajaliselt varem toimunud sündmuse määramisel.

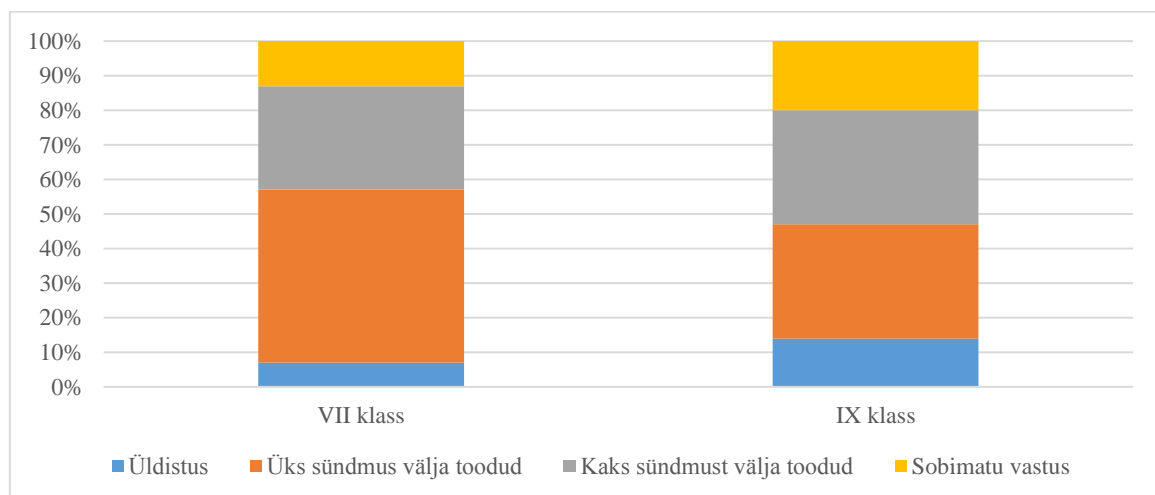
Lausemalliga *Seni, kuni ... , ...* edastatud infost nimetasid VII klassi õpilased kõige enam üht lauses kirjeldatud ilmastikunähtust, milleks enamasti osutus lauses esimesena mainitud sündmus. (vt tabel 2) IX klassi õpilased vastasid enim võrdselt, kas üldistavalt või nimetasid mõlemad lauses kirjeldatud ilmastikunähtused. Andmed on kantud tabelisse 6 ja joonisele 7.

Tabel 6. Vastuste jaotuvus lausemalli *Seni, kuni ... , ...* kohta esitatud küsimustele ja vastav õpilaste arv.

	Üldistus		Üks sündmus välja toodud		Kaks sündmust välja toodud		Sobimatu vastus	
	VII klass	IX klass	VII klass	IX klass	VII klass	IX klass	VII klass	IX klass
1. lause	1	2	4	3	2	2	3	3
2. lause	1	2	4	5	4	2	1	1
3. lause	-	-	7	2	3	6	-	2
KOKKU	2	4	15	10	9	10	4	6

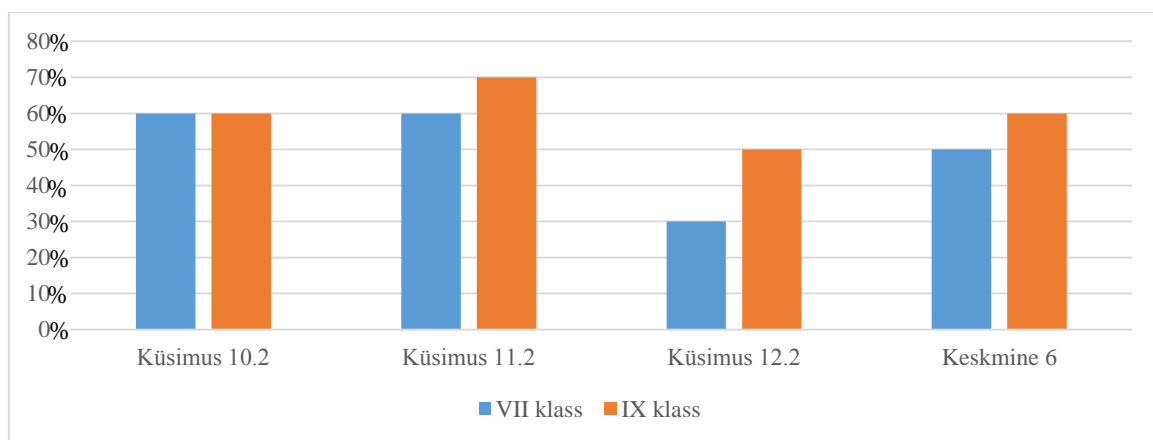
Märkus

1. lause – Seni, kuni paistis päike, oli ilm sajuta.
2. lause – Seni, kuni ei sadanud rahet, oli taevas vahelduva pilvisusega.
3. lause – Seni, kuni sadas lund, puhus tuul 3-5 m/s.

Joonis 7. VII ja IX klassi õpilaste vastuste protsentuaalne jagunemine küsimusele *Millest on lauses juttu?* lausemalli *Seni, kuni ... , ...* puhul.

Joonis 8 kajastab kokkuvõtvalt õpilaste valede vastuste protsenti küsimustele, mis eeldasid lauses esitatud ajaliste sündmuste mõistmist lausemalli *Seni, kuni ... , ...* puhul. 50% VII klassi õpilastest vastas valesti küsimustele, mis puudutasid antud lausemalliga väljendatud sündmuste ajalist järgnevust. Kõige raskem oli sündmuste ajalist järgnevust mõista lauses „*Seni, kuni paistis päike, oli ilm sajuta*“ ja „*Seni, kuni ei sadanud rahet, oli taevas vahelduva pilvisusega*“. 60% IX klassi õpilastest eksis vastates küsimustele, mis eeldasid sündmuste ajalise järgnevuse mõistmist. Raskeim oli IX klassi õpilaste jaoks mõista ilmastikunähtuste järgnevust lauses „*Seni, kuni ei sadanud rahet, oli taevas vahelduva pilvisusega*“.

Joonis 8. VII ja IX klassi õpilaste valede vastuste protsent lausemalli *Seni, kuni ... , ...* sündmuste ajaliste suhete mõistmisel.

Märkus

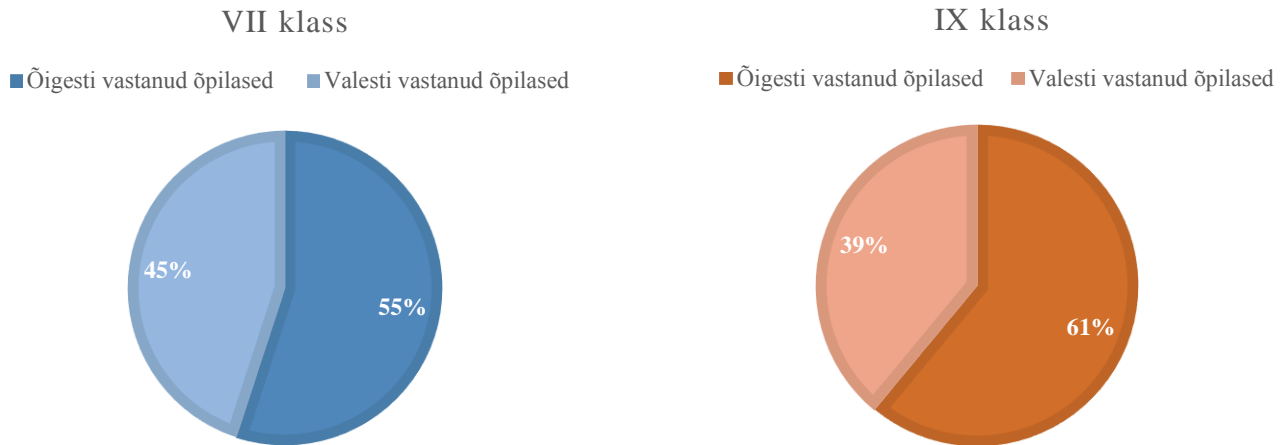
Küsimus 10.2 Kas päike paistis ja sajuta ilm olid ühel ja samal ajal?

Küsimus 11.2 Kas rahe ja vahelduv pilvisus olid ühel ja samal ajal?

Küsimus 12.2 Kas lumesadu ja tuul olid ühel ja samal ajal?

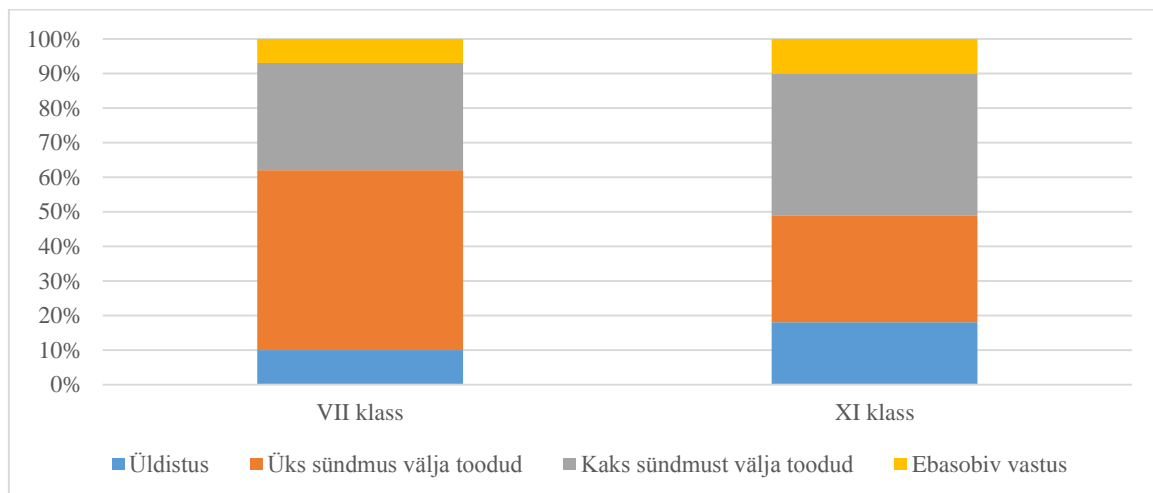
Keskmine 6 - keskmine valede vastuste protsent sündmuste ajalisele järgnevuse määramisel.

Joonisel 9 näeme, et ajaliitlausete sündmuste ajalise järjestuse kohta esitatud küsimustele vastas õigesti 55% VII klassi ja 61% IX klassis õpilastest.

Joonis 9. Sündmuste ajalise järgnevuse määramisel õigesti ja valesti vastanud VII ja IX klassi õpilaste protsent.

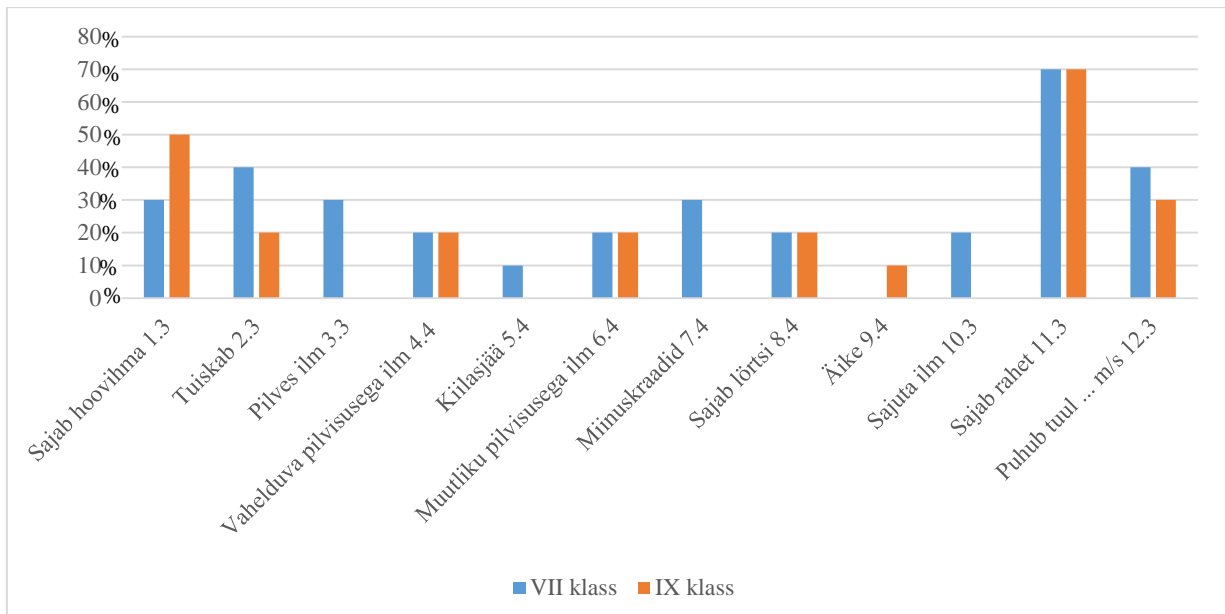
Joonisel 10 on kokkuvõtvalt välja toodud, et lauses otseselt väljendatud infost nimetasid VII klassi õpilased peale ühekordset häälega lugemist kõige enam ehk 52%’l üht lauses mainitud ilmastikku kirjeldavat väljendit, mis 69,4%’l oli lauses esimesena mainitu (vt tabel 2). IX klassi õpilased tõid peale ühekordset häälega lugemist 41%’l välja mõlemad lauses kirjeldatud ilmastikunähtused.

Joonis 10. VII ja IX klassi õpilaste vastuste täpsus kõigi lausemallide puhul.

Joonisel 11 on kokkuvõtvalt toodud VII ja IX klassi õpilaste valede vastuste protsent ilmastikku kirjeldavate väljendite kohta esitatud küsimustele, millele õigesti vastamine eeldas

kirjeldatud ilmastikunähtuse tundmist. VII klassi õpilastele osutusid neist 12 ilmastikku kirjeldavast väljendist raskeimaks sajab *rahet*, *tuiskab* ja *puhub tuul ... m/s*, IX klassi õpilastele aga *sajab rahet*, *sajab hoovihma* ja *puhub tuul ... m/s*. Kergemini mõistetavad ilmastikku kirjeldavad väljendid VII klassi õpilastele olid *äike* ja *kiilasjää*, IX klassi õpilastele *pilves ilm*, *kiilasjää*, *miinuskraadid* ja *sajuta ilm*.

Joonis 11. VII ja IX klassi õpilaste valede vastuste protsent ilmastikunähtustele.

Järgnevalt analüüsiti kummaski klassis katse kõige edukamalt ja kõige vähem edukalt sooritanud õpilaste tulemusi. Selgus, et VII klassis sooritas katse kõige edukamalt õpilane, kes 12 lausest 11 lauses nimetas mõlemad sündmused ja ühel korral andis ebasobiva vastuse. Antud õpilane eksis kolmes lauses sündmuste ajalise järgnevuse määramisel ja ei mõistnud õigesti ilmastikku kirjeldavaid keelendit *sajab hoovihma* ja *sajab rahet*. VII klassis sooritas katse kõige nõrgemalt õpilane, kes üheksas lauses tõi välja ühe lauses toimunud sündmuse, kahe lause puhul andis ebasobiva vastuse ja ühel korral üldistas lauses kirjeldatut. Antud õpilane eksis üheksas lauses sündmuste ajalise järgnevuse määramisel ja pole tekkinud täpset kujutuspilti keelenditest *sajuta ilm*, *tuiskab*, *miinuskraadid*, *sajab rahet*.

IX klassis osutus kõige edukamaks õpilane, kes 12 lausest üheksas nimetas mõlemad sündmused lausest ja kolmel korral tõi välja ühe kirjeldatud sündmuse. Ta eksis kolmes lauses sündmuste ajalise järgnevuse määramisel ja ei mõistnud keelendit *sajab rahet*. IX klassis sooritas katse kõige nõrgemini õpilane, kes kolmel korral üldistas lauses kirjeldatut,

seitsmel juhul nimetas ühe lauses toimunud sündmuse ja kahel korral andis ebasobiva vastuse. Antud õpilane eksis seitsmes lauses sündmuste ajalise järgnevuse määramisel ja pole tekkinud täpset kujutuspilti keelenditest *sajab hoovihma, vahelduva pilvisusega ilm, muutliku pilvisusega ilm* ja *puhub tuul ... m/s*.

Arutelu

Käesolevas töös uuriti ajaliitlausega väljendatud ilmateadete mõistmist põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava lihtsustatud õppe VII ja IX klassi õpilastel.

Esimeseks uurimusküsimuseks oli, kuidas õpilased lauses otseselt väljendavat infot mõistavad, mida peavad sellest oluliseks. Tulemustest selgus, et lauses otseselt väljendatud infost töid VII klassi õpilased enamikel juhtudel välja ühe sündmuse kahest lauses kirjeldatust, milleks valdavalt oli lauses esimesena mainitud sündmus. Sellest saab järeldada, et VII klassi õpilastel on raskusi, et pöörata tähelepanu kõigile lauses kirjeldatud sündmustele ja hoida neid meeles. Teoorias on väide, et paremini jääb meelde, see mida viimasena tajutakse (Karlep, 2003). Käesolevas töös saadud vastupidine tulemus võib tuleneda sellest, et õpilased nimetasid lauses kirjeldatud ilmastikunähtustest lühema, enda jaoks kergemini verbaliseeritava ja mõistetavama nähtuse. Ning seejuures polnud niivõrd oluline, kas välja toodud sündmust kirjeldati lause alguses või lõpus. IX klassi õpilastest enamus nimetasid mõlemad lauses kirjeldatud sündmused. Mõlema sündmuse välja toomine IX klassi õpilaste poolt näitab, et tõenäoliselt on vanematel õpilastel parem lauseanalüüsi oskus ja töömälu. Igapäevases õppetöös tuleb arvestada, et kerge intellektipuudega õpilastel on raskusi tähelepanu pööramisega kõigile lauses kirjeldatud sündmustele. Seetõttu on otstarbekas pedagoogidel ja õpilase lähedastel teadlikult arendada noore lauseanalüüsi oskust ja tähelepanu suunamist kõigile lauses kirjeldatud sündmustele.

Teiseks uurimusküsimuseks oli, missugused ilmastikku kirjeldavad lausemallid on õpilastele kergemini või raskemini mõistetavad. Tulemuste põhjal saab reastada ilmastikku kirjeldavad lausemallid kergemini mõistetavast raskemini mõistetavaks järgnevalt: *Enne seda, kui ... , ... ; Siis, kui ... , ... ; Pärast seda, kui ... , ... ; Seni, kuni ... , ...* . Antud järjestused ei ühti seni teadaoleva järjestusega, Pajula (1980, viidatud Karlep 1999 j) kohaselt saab ajaseoseid väljendavad lausemallid reastada kergemini mõistetavast raskemini mõistetavaks järgnevalt *Seni, kuni ... , ... ; Siis, kui ... , ... ; Enne seda, kui ... , ... ; Pärast seda, kui ... , ...* . Erinevus järjestustes võib tuleneda lauses kirjeldatud nähtuse mõjust ajaseose mõistmisele.

Analüüsid, kuidas mõjutasid lausemallide mõistmist lauses nimetatud ilmastikku kirjeldavad väljendid, selgub, et õpilaste jaoks olid raskemini mõistetavad väljendid *tuiskab, sajab hoovihma, sajab rahet ja puhub tuul ... m/s*. Väljendeid *sajab rahet ja puhub tuul ... m/s* kasutati lausemalliga *Seni, kuni ... , ...* koostatud lausetes, mis osutus õpilastele raskesti mõistetavaks. On tõenäoline, et õpilaste jaoks oli keerulisem mõista ajalisi seoseid, kui kasutatud lausemalliga kirjeldatud nähtused on võõrad või neist puudub täpne kujutus pilt. Lausemall *Siis, kui ... , ...* klassifitseerus kokkuvõttes kergemini mõistetavaks lausemalliks. On oluline lisada, et VII klassi õpilaste jaoks osutus see kõige raskemini mõistetavaks lausemalliks ja IX klassi õpilastele kõige kergemini. Seega võib eeldada, et nooremas klassis on olulisem, kas lauses kirjeldatud nähtused olid tuttavad, vastasel juhul raskendas see ajaliste seoste mõistmist.

Ajaliitlausete mõistmisel lausemallide *Siis, kui ... , ... ; Enne seda, kui ... , ... ; Pärast seda, kui ... , ... ; Seni, kuni ... , ...* puhul eksis 45% VII klassis õpilastest ja 39% IX klassi õpilastest. VII ja IX klassi võrreldes on märgata, et IX klassi õpilased mõistsid paremini ajaliitlauseid, kuid kahe klassi tulemuste vahe pole märkimisväärne. Kõrge eksimuste protsent liitlausete sündmuste ajalise järgnevuse mõistmisel, kinnitab kirjanduses (Plado 1996, Põldvee 1990) esitatud seisukohta, et kerge intellektipuudega õpilaste jaoks on ajaseostega liitlausete mõistmine raskendatud. Käesolevas töös lugesid õpilased katses häälega katsematerjalis esitatud lauseid. Kirjanduse järgi (Plado 1996) peaks lausetest arusaamine paranema, kui lapsel on võimalik lauset ise häälega lugeda. Asjaolu, et ka häälega lugemise korral on eksimuste protsent sündmuste ajalise järgnevuse mõistmisel kõrge, võib viidata sellele, et mõju võib avaldada ka vähene huvi ilmateate vastu ja madal motivatsioon katse edukaks sooritamiseks.

Kolmandaks uurimisküsimuseks oli, missugused ilmastikku kirjeldavad väljendid on kergemini või raskemini mõistetavad. Tulemuste põhjal saab reastada ilmastikku kirjeldavad väljendid kergemini mõistetavast raskemini mõistetavaks järgnevalt: *kiilasjääd, äike, sajuta ilm, pilves ilm, miinuskraadid, sajab lõrtsi, vahelduva pilvisusega ilm, muutliku pilvisusega ilm, tuiskab, puhub tuul ... m/s, sajab hoovihma, sajab rahet*.

Tulemuste kohaselt pole VII ja IX klassi õpilastel tekkinud täpset kujutus pilti väljenditest *sajab rahet, sajab hoovihma ja puhub tuul ... m/s*. Rahe sadamine võis klassifitseeruda raskemini mõistetavate väljendite hulka, kuna õpilastel puudub teadmine, et rahet sajab soojadel aastaaegadel. Tõenäoliselt tekib õpilastele sõnaga rahe kujutus pilt valgest sademest ja sealt omakorda seos valgete sademete ja talve vahel. *Hoovihma* puhul pole õpilaselt

tekkinud arusaama hoovihma lühikesest kestvusest. *Tuul* on igapäevane ilmastikunähtus, millest võiks õpilastel selge kujutluspilt olla. Ilmselt võis käesolevas töös tuul klassifitseeruda raskemini mõistetavate keelendite hulka, kuna õpilastel puudub arusaam tuule kiirusest ja seda tähistavatest ühikutest.

Õpilastele osutusid kergesti mõistetavateks ilmastikku kirjeldavateks väljenditeks *äike* ja *kiilasjääd*. *Äikese* puhul on tegemist nähtusega, mille iseloomulikud tunnused on ilmselt õpilaste jaoks visuaalselt ja heliliselt selgelt tunnetatavad. Tundub mõneti üllatav, et suhteliselt harva esinev nähtus nagu *kiilasjääd* (võrreldes nt *tuule puhumisega ... m/s* ja *hoovihma sadamisega*) on õpilastele kergesti mõistetav. Võib-olla tingituna piirkonnast, kus õpilased elavad, puutuvad nad kiilasjääga rohkem kokku ja nende lähedased on pööranud rohkem tähelepanu nähtuse kiilasjää selgitamisele.

Eestlased räägivad meeleldi ilmast (www.harilikeestlane.ee, 17.11.2014), seetõttu on oluline, et ka kerge intellektipuudega noored mõistaks erinevaid ilmastikunähtusi. Ilma-teemalised sotsiaalsed vestlused oleksid vajalikud osad igapäevases õppetöös, sest need vestlused aitaks kerge intellektipuudega õpilastel luua enda jaoks selgemat kujutluspilti tavapärastest ilmastikunähtustest ja nende omadustest. Samuti võiks ilmateadete kui teabetekstide lugemist ja analüüsi kasutada osana eesti keele lugemistundides.

Täpsemate ja usaldusväärsemate tulemuste saamiseks võiks uurida erinevusi ilmateadete mõistmisel eakohase arenguga ja kerge intellektipuudega õpilaste vahel. Samuti peaks valim olema oluliselt suurem.

Kokkuvõtteks saab öelda, et ilmateadet väljendavate ajaliitlausete mõistmine tekitab kerge intellektipuudega VII ja IX klassi õpilastele raskusi. Neil õpilastel on keeruline mõista liitlausega väljendatud ilmastiku nähtuste toimumise ajalist järjestust, pöörata tähelepanu ja hoida meeles kõiki lauses kirjeldatud nähtusi. See võib olla tingitud sellest, et kirjeldatud nähtused on nende jaoks võõrad. On teada, et lausete mõistmisele avaldab mõju nii lausega väljendatu sisu (sh sõnade leksikaalne tähendus) kui ka lausekonstruktsioon (grammatiline tähendus). Käesolevas töös kasutatud metoodika alusel ei saa kindlalt väita, kumb neist on olulisem tegur. Kindlasti mõjutab tulemusi ka see, et neile on verbaalne ülesanne, sh ilmateatest arusaamine vähe huvipakkuv. Käesolevas töös saadud kesised tulemused liitlausega väljendatud ilmateadete mõistmisel näitavad, et kerge intellektipuudega õpilastel puhul oleks otstarbekas õppetöös korraldada ilma-teemalisi sotsiaalseid vestlusi, kasutada ilmateate kui teabeteksti lugemist ja analüüsi eesti keele lugemistundides.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Karoliina Kägo

(sünnikuupäev: 09.04.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Ilmateadet väljendavate ajaliitlauseste mõistmine lihtsustatud õppetaseme VII ja IX klassi õpilastel,

mille juhendaja on Kaja Plado,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 14.05.2015

Kasutatud kirjandus

- Coon, D., & Mitterer, J. (2010) Memory. In J. Potter & J. Perkins (Eds.) *Introduction to Psychology: Gateways to Mind and Behavior*. (12th ed.) (pp. 251-279). United States of America: Wadsworth.
- Erelt, M, Erelt, T & Ross. (2007). *Eesti keele käsiraamat*. (III trükk). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Gaddes, W-H., & Edgell, D. (1994). Learning disabilities and memory. *Learning Disabilities and brain function: a neuropsychological approach* (3rd ed.) (pp. 294-298). United States of America: Springer-Verlag.
- Hein, Leiger, Mägi, & Puik. (2012). *Keelemeel: eesti keele käsiraamat õppijale*. Tallinn: Maurus. – Mägi, R. (2006) Õigekeelsuse käsiraamat ja sõnastik. Tallinn: Tea Kirjastus.
- Karlep, K. (1999). *Emakeele abiõpe I*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Karlep, K. (2003). *Kõnearendus. Emakeele abiõpe II*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kirt, E-M. (1981). *Põhjus-tagajärg suhteid väljendavate liitlausete mõistmisest abikooli IV-VIII klassides*. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool.
- Kontor, A., Plado, K. (s.a.) *Eesti keele ainekava põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava lihtsustatud õppes*. Külastatud aadressil <http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=11374>. (01.04.2015)
- Kull, T., Mäe, v., Tammepuu, A. *Looduskeskkonna riskid*. (s.a.). Külastatud aadressil http://www.sisekaitse.ee/Looduskeskkonna_riskid%20sissejuhtatus/sissejuhtatus/. (17.11.2014)
- McDermott, N. (2010, May 14). We spend 6 months just talking about the weather. *Daily Mail*, p.13.
- Millest eestlane räägib ja millest vaikib*. (s.a.). Külastatud aadressil <http://harilikeestlane.ee/et/Teemad/theme=9>. (17.11.2014)
- Pajupuu, H. (2001). *Kuidas kohaneda võõras kultuuris*. (II trükk). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Plado, K. (1981). *Liitlause kasutamise ja käsitlemise probleeme abikoolis*. TRÜ Toimetised, vihik 559, lk 71-79.

Plado, K. (1982). *Liitlause struktuur-semantiline analüüs emakeele õpetamise erimetoodikas*. TRÜ Toimetised, vihik 605, lk 42-50.

Plado, K. (1996). *Liitlause õpetamine õpiraskustega lastele: sissejuhatav ülevaade*. Referaat magistrikraadi taotlemiseks. Tartu.

Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. Riigi Teataja I 2010, 20, 116.

Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava. Riigi Teataja I, 28.12.2010, 14.

Põldvee, K. (1990). *Aega väljendavate liitlausetes mõistmisest abikooli vanemates klassides*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.

Soodla, P. (2004). *Kirjaliku tekstiloomes oskuse arendamine põhikooli keskastmes*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.

Strebeleva, J. (2010). *Mõtlemise kujunemisest arenguliste erivajadustega lastel: eripedagoogi käsiraamat*. Tartu: AS Atlex.

Uibu, E. (2000). *Ruumisuhteid väljendavate ütluste mõistmine kõnekooli III–VII klassis*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.

Формановская, Н. И. (2007). Синонимия и вариантность сложных предложений. (Отдельное издание). *Стилистика сложного предложения*. (С. 12-122). Москва: Ком Книга.

Lisa 1

Ilmastikku kirjeldav väljend koos iseloomustava tunnusega ja selle põhjal konstrueeritud küsimusega katsematerjali.

Väljend	Iseloomustav tunnus	Küsimus
Sjab hoovihma	Sadu kestab lühikest aega	Kas hoovihma sjab kaua või lühikest aega?
Vahelduva pilvisusega ilm	Taevas vahepeal pilves, vahepeal pilvitu	Kas vahelduva pilvisusega ilma puhul on taevas koguaeg pilvedega kaetud?
Sajuta ilm	Sademeid ei esine	Kas sajuta ilma korral võib taevas pilvi olla?
Tuisk	Puhub tugev tuul	Kas tuisu ajal puhub alati tugev tuul?
Kiilasjäa	Teed muutuvad libedaks	Kas kiilasjäaga on teed siledad või libedad?
Miinuskraadid	Sademed muutuvad tahkeks	Kas miinuskraadilisel õhutemperatuuril sjab lund või vihma?
Pilves ilm	Taevas kaetud pilvedega	Mida võib pilves ilmaga taevas näha?
Sjab rahet	Rahet sjab soojadel aastaaegadel	Kas rahet sjab suvel või talvel?
Sjab lörtsi	Lörts on lume ja vihma segu	Kas lörts on lume ja vihma või udu ja vihma segu?
Puhub tuul ... m/s	Lühend m/s näitab tuule puhumise kiirust	Mida näitab lühend m/s tuule kohta?
Muutliku pilvisusega ilm	Taevas on pilved ebapüsivad, muutuvad kiiresti	Kas muutliku pilvisusega ilma korral on taevas koguaeg ühesuguste pilvedega kaetud?
Äike	Äikese ajal võib kuulda müristamist	Mida võime äikese ajal õues kuulda?

1. **Siis, kui hakkas sadama hoovihma, puhus ka tugev tuul.**
 - a. Millest on lauses juttu?
 - b. Kas vihma sajab ja tuult puhub ühel ja samal ajal?
 - c. Kas hoovihma sajab kaua või lühikest aega?
2. **Enne seda, kui taevas selgeks läks, oli vahelduva pilvisusega ilm.**
 - a. Millest on lauses juttu?
 - b. Kas selge taevas ja vahelduva pilvisusega ilm on ühel ja samal ajal?
 - c. Kumb on enne, kas taevas läheb selgeks või on vahelduva pilvisusega ilm?
 - d. Kas vahelduva pilvisusega ilma puhul on taevas koguaeg pilvedega kaetud?
3. **Seni, kuni paistis päike, oli ilm sajuta.**
 - a. Millest on lauses juttu?
 - b. Kas päike paistab ja sajuta ilm on ühel ja samal ajal?
 - c. Kas sajuta ilma korral võib taevas pilvi olla?
4. **Siis, kui õhtul puhus tugev tuul, tuiskas ka lund.**
 - a. Millest on lauses juttu?
 - b. Kas tuult puhub ja lund tuiskab ühel ja samal ajal?
 - c. Kas tuisu ajal puhub alati tugev tuul?
5. **Enne seda, kui õue tulevad soojakraadid, oli teedel kiilasjää.**
 - a. Millest on lauses juttu?
 - b. Kas soojakraadid ja kiilasjää on ühel ja samal ajal?
 - c. Kumb on enne, kas soojakraadid või kiilasjää?
 - d. Kas kiilasjäega on teed siledad või libedad?
6. **Pärast seda, kui õhutemperatuur miinuskraadidesse läks, hakkas lund sadama.**
 - a. Millest on lauses juttu?
 - b. Kas miinuskraadid ja lumesadu on ühel ja samal ajal?
 - c. Kumb on enne, kas miinuskraadid või lumesadu?
 - d. Kas miinuskraadisel õhutemperatuuril sajab lund või vihma?
7. **Siis, kui päeval oli pilves ilm, sadas kohati lund.**
 - a. Millest on lauses juttu?
 - b. Kas pilves ilm ja lumesadu on ühel ja samal ajal?
 - c. Mida võib pilves ilmaga taevas näha?

- 8. Seni, kuni ei sadanud rahet, oli taevas vahelduva pilvisusega.**
- a. Millest on lauses juttu?
 - b. Kas rahe ja vahelduv pilvisus on ühel ja samal ajal?
 - c. Kas rahet sajab suvel või talvel?
- 9. Pärast seda, kui sadas lörtsi, oli ilm sajuta.**
- a. Millest on lauses juttu?
 - b. Kas lörts ja sajuta ilm on ühel ja samal ajal?
 - c. Kumb on enne, kas sajab lörtsi või on ilm sajuta?
 - d. Kas lörts on lume ja vihma või udu ja vihma segu?
- 10. Seni, kuni sadas lund, puhus tuul 3-5 m/s.**
- a. Millest on lauses juttu?
 - b. Kas lumesadu ja tuul on ühel ja samal ajal?
 - c. Mida näitab m/s tuule kohta?
- 11. Enne seda, kui taevas selgeks läks, oli ilm muutliku pilvisusega.**
- a. Millest on lauses juttu?
 - b. Kas selge taevas ja muutlik pilvisus on ühel ja samal ajal?
 - c. Kumb on enne, kas läheb taevas selgeks või on ilm muutliku pilvisusega?
 - d. Kas muutliku pilvisusega ilma korral on taevas koguaeg ühesuguste pilvedega kaetud?
- 12. Pärast seda, kui taevas pilve läks, puhkes äike.**
- a. Millest on lauses juttu?
 - b. Kas pilvine taevas ja äike on ühel ja samal ajal?
 - c. Kumb on enne, kas läheb taevas pilve või puhkeb äike?
 - d. Mida võime äikese ajal õues kuulda?